

MĘŻNIE (316) *av*

e jasne.

comp mężniéj (12); -éj (1), -(e)j (11).

Składnia comp: mężniej niż(li) kto (4).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII(z Cn), XVII(XVIII) w.

Odważnie w pojęciu wojskowym i cywilnym: dzielnie, walecznie; wytrwale, stanowczo, niezmiennie, cierpliwie; także zgodnie z wszelkimi innymi przymiotami, które powinny cechować mężczyznę: uczciwie, sprawiedliwie, szlachetnie, ofiarnie, godnie, surowo; fortiter Mącz, Calag, Cn; viriliter Mącz, Calep, Cn; perfortiter Calag, Calep, Cn; strenue Mącz, Calep; generose Calep, Cn; athleticę, iusto praelio, pugnaciter Mącz; cordate, prognariter Calep; magno animo Cn (316) : bo tak poczełznye a mążnye fą rządziła uewłzytkych uczynkach a obyczayach ył kozdy znal yłz ta panna nyemogła bycz kczemu zlemu przyuyedyzona PatKaz III 110; HistAl C2v, D7v, Ev; BielKom F2; BibRadz 2.Mach 14/43; Fortiter, Mężnie. Fortius, Mężniey. Mącz 134d; GórnDworz E3; GrzegŚm A2; BielSpr 20v; WujJud 102v; BudBib 2.Mach 14/43; BiaKaz L3; CzechRozm 236v, 237; PaprPan B, E2v, G3, H4v, I2 (25); ModrzBaz 29; SkarŻyw 130, 305, 336, 373, 490, 601; StryjKron 300, 662; ktore też to włzytko [...] wykręcić chcą: áby [...] bącznych y mężnie fię fłowá Ewánieliey mocy Bożey zbáwienney trzymájących wyniołłością fwą zátłumili y wygládzili CzechEp 35, 167; KochJez A4; KochFr 109; KochSz C; Ani Hektor pod Troią [...] / ani oni Deciułowie [...] / y infzi: wiecei: mezniei ctnotliwiei [!]/ nietziniel PaprUp F3; ZawJeft 14; Calep 451a, 779b, 1010a, 1127a; GórnTroas 70; GrabowSet T4v; Bądź pozdrowiony P. Iezu Chryfće/ ktoryś świeckim kroleſtwem [...] mężnie wzgárdził. LatHar 536, 603; KołakCath A4v; Páweł przed Stároftą od Tertullá prokuratorá Zydwófkiego ofkárzony/ M[ę]żnie y porządnie zá fię odpowiada. WujNT Act 24 arg, Hebr 12 arg; KlonKr wstęp A2, A2v, A4, k. C4; KmitaSpit B4v [2 r.]; VotSzl B [2 r.]; CzahTr F4v, G2, H; Gdzie Smok ná Krześcijány rozdźiewił páłzczekę/ Tám on mężnie podnołł fwą Rycerfką rękę. CzahTrPapr ktv, ktv; On łam ná dobré miece rozmáité łzkody By tym rychléy vpátrzył/ ktory złé przygody Mężnie znołł GołCast 72, 67, 69; PaxLiz C2v; Rękę Lámatułowę w chyżu fwym poimał: Y w oney ciáłney dźiurze mężnie iey dotrzymał KlonWor 42; Vbodzy łtarułzkowie/ Lepiey ták być w niebie/ Vbołstwo mężnie ćierpiąc o żebrány m chlebie KlonWor 44, 39.

W połączeniach szeregowych (8): Mącz 330a, 420c, 498c; CzechRozm 240v; o tem będziemy rozumieć/ iż niekwápliwie dla leniłtwá/ nieprzewrotnie dla popędliwołści ábo namiętnołci ferdecznych/ ále y poważnie y wiernie y mężnie mowi ModrzBaz 30v; Calag 67b; SkarKaz 313b; VotSzl C.

W porównaniu (1): poltháwili ná czele Perłowie biáłłe głowy w mężczyznym vbrániu ná koniech zbroyne/ ktore łie ták mężnie biją iáko mężowie BielKron 312.

W charakterystycznych połączeniach: mężnie biegać, bitwę stoczyć, cierpieć (2), czynić (bronią) (5), docierać, dotrzymać (trzymający) (2), dzierżeć się, forytować, (wz)gardzić (2), gonić (doganiać, odganiać, uganiać się) (8), (roz)gromić (4), iść, kołatać, kończyć (2), kopiją ugodzić, kosztować się, krępować, lecieć, łuczyć, mordować, mowić (2), obalić, odbierać, odpowiadać, odprawować się (sprawować) [co] (3), okazać (pokazać się) (4), oprzeć się, panować, płoszać (2), podnosić rękę, podpomagać, podpisać

się (2), porazić (porażać) (3), porwać, postępować (3), prace podejmować, próbować się, przeciwiać się, przyczynić, ratować, rządzić (się) (2), służyć, spor wieść, szablą (szabliskiem) władać (okładać, przepiorować, regować) (4), o śmierć przystroić, uderzyć, wrocić się, wysiec, wyznawać, zachować się, zadać, zapieczętować krwią, z gory skoczyć (2), znosić (znaszać) (3), zwalić.

Zwroty: »mężnie bi(ja)ć (się) (a. zbi(ja)ć, a. przebijać)« [szyk zmienny] (31): Co widząc rycerze [...] wziąwszy ná fię zbroie poczęli ie [smoki i węże] mężnie zbiywać [viriliter preliari] *HistAl* H6v; *RejZwierz* 47; *BielKron* 106, 258v, 308 [2 r.], 312, 355v, 360v, 384v; *KwiatKsiąż* O3; *PapPan* A4v, C2, E3v, I2, Nv (14); *StryjKron* 31, 340; TVsmy fię mężnie prze oyczyznę bili *KochFr* 32; *KlonKr wstęp* A2; *KmitaSpit* C, C5.

»mężnie bojować« = *viriliter proeliari a. pugnare HistAl* (14): Záiíte to wiedzcie iżem dla thego moßt kazál rozerwać ábyfmy tym mężniey boiowáli *HistAl* E4, B5v, C4v, C8v, H3, H8v, N5; *LubPs* aa3v *marg*, ff4v *marg*, hh; *HistRzym* 40v, 103v; *WujJud* 110; *WujNT* 837.

»mężnie bronić (się) (a. obronić)« [szyk zmienny] (29): áby tym ludem poľpolitym/ tym mężniey Ołtarzá Świętego Krol bronil *OrzRozm* F; *BielKron* 117, 268v, 306; *GórnDworz* V v, Y7v; *HistRzym* 103v; *PapPan* C4v, G3v [2 r.], G4v, Cc2v; *SkarJedn* 170; *StryjKron* 270, 315 [3 r.], 411, 442, 477 (13); *PudłFr* 45; *PapUp* B3v; Triarii – Zołnierze biwali y doľwiatczeni, ktorzi wtrzeczei rocie będąc, przednieifzich moźnie naľtepiwłzi bronieli. *Calep* 1082b.

»mężnie dokazować« (3): Thenże w prufkiey bithwie mężnie dokaźuiąc [fortiter pugnans] zginął. *MiechGlab* 30; *ModrzBaz* 118v; *StryjKron* 617.

»mężnie odpierać (a. spierać, a. opierać się, a. poprzeć), odpor dawać« = *fortissime impugnare a. rebellare Mącz* [szyk zmienny] (8 : 2): Pśi to rádzi wczynili/ Wilki od trzody gonili: Y mężnie im odpieráli *BierEz* F2; *Mącz* 24b, 330b; *PapPan* I3v, Bb4; *StryjKron* 205, 280, 477; *KochFrag* 30; Otóź trzeba zwyciężyć/ trzeba poprzeć mężnie/ Y wygnąć té áffekty *GośCast* 34.

»mężnie (sobie) poczynać (a. począc)« = *athletice resistere, iusto praelio pugnare, se virum a. strenuum hominem praebere Mącz*; *viriliter agere, prospere cedere Vulg*; *roborari PolAnt*; *fortiter a. strenue se gerere Modrz* [szyk zmienny] (42): *BielŻyw* 43, 63; *GliczKsiąż* Av; *LubPs* G3; *Leop 2.Par* 32/7; *BibRadz Dan* 10/19, I 478d *marg*, 2. *Mach* 12/11; *BielKron* 65v, 68, 410v, 460; *Mącz* 19a [2 r.], 179b, 316d [2 r.]; *OrzQuin* R3; *GórnDworz* F4v, Ff6v; *RejZwierc* 153v; ten tám vrodzony y ławny/ kthory łobie mężnie á dobrze pocźnie *BielSpr* 50, 6, 16, 54v; *BudBib 2.Mach* 12/11; *PapPan* H2v, Z3, Ff4v, Hh5; zá krotki czás zmocnił łwoie woylko: z ktorym potym przeciwko Iugurcie mężnie łobie pocźnał [optimo adversus Iugurtham usus est]. *ModrzBaz* 112; Zá dawnych czáľow ták wielkie baczenie miano ná ludzi mężne/ ktorzi broniać oyczyzny mężnie łobie pocźnali [praeclaram navassent operam]/ [...] iż zniewolnikow wolnemi/ á zchłopow śłáchćicami ie czyniono *ModrzBaz* 118v, 41, 51, 110v, 112, 118v; *StryjKron* 220; *CzechEp* 98, 378; *Phil* N2; *WujNT* 1.Cor 16/13.

»mężnie się potykać, się potykający« = *fortiter contendere Vulg*; *viriliter depugnans Mącz* [szyk zmienny] (17 : 1): napominał ie aby fię nie ľekali nieprzyaciaľoľ/ áni fię bali wielkości poganow/ [...] y owłzem aby fię mężnie potykáli. *BibRadz 2.Mach* 8/16; *BielKron* 422v; *Mącz* 330b; *GórnDworz* Z5v; *BiałKaz* L2; *StryjKron* 335, 442, 527, 537, 647, 757; *PudłFr* 45; *GórnTroas* 69; *LatHar* 599; *WujNT 2.Tim* 2 arg, s. 832; *VotSzl* A4v; *CzahTr* C4v.

»mężnie trwać« (3): Bowiem ktorzy mężnie trwają/ Rzadko bitwę przegrawią *BierEz* O4; *LubPs* H3; *SkarŻyw* 30.

»mężnie umierać (a. umrzeć), gardło dać, śmierć podjąć, zdrowie położyć« = *mortem magno animo obire* *Modrz* (4 : 3 : 2 : 1): ordę wżyftkę Tátárkã ná łobie dżierzawfzy/ tám zołtał/ y gárdło łwé między družynã wiernã łwã mężnie dał *OrzQuin* R2v; *ModrzBaz* 136v; ktorzy mężnie vmierając świadectwo Chryłtułowej czći y prawdzie ie⁸⁰ dávali *SkarŻyw* 306; *StryjKron* 220 *marg*, 772; *ReszHoz* 123; *Phil* M4; *LatHar* 420; *SkarKaz* (4); *SkarKazSej* 668b.

»mężnie walczyć (a. zwalczyć)« = *viriliter expugnare a. proeliari a. pugnare* *HistAl*; *fortiter bella gerere* *Modrz* [szyk zmienny] (3): Człowiek mocny boiowania żądliwy nie zamyka łie w mury/ ale w polu mężnie walczy przeciw nieprzyacielom. *HistAl* D3, B7, D6, H, H7v; *HistRzym* 104v; *WujJud* 211; *ModrzBaz* 23v; *StryjKron* 532.

»mężnie wojować« = *viriliter pugnare* *JanStat* (6): *CzechRozm* 238, 240v; Ephenor dofyc mężnie v Troiey woiiuąc/ By obaczył náłzego plebaná hárcuiąc/ Odrzekłby łie iuz mi wierz łwey bronii náń wznošć *PapPan* I3v; *NiemObr* 168; *SarnStat* 95, 136.

»mężnie (wy)trzymać« (5): *KochFr* 15; Iákoby vmiał łczęšćie/ y niełczęšćie znošć/ Tému mężnie wytrzymać/ w owym łye nie wznošć. *KochPieš* 11; *PudłFr* 42; ołięgnąłwy pirwłzã część mołtu nieprzyaciela idącego/ ná łobie mężnie trzymał/ aż mołt rozerwany był *Phil* C; *WujNT* 703.

»mężnie się zastawi(a)ć (a. stawi(a)ć się, a. stanąć)« = *viriliter consistere a. resistere* *HistAl*; *impetum sustinere* *Mącz*; *commasculare frontem, praebere se virum* *Cn* [szyk zmienny] (14): Syry zápráwdę mężnie łie záłtáwiąc walczyli łnim *HistAl* B7, G8v; *Mącz* 448b; *SarnUzn* A2v; *PapPan* O2v, Gg2; *SkarŻyw* 88; *StryjKron* 306, 587; *KochSz* C; *SiebRozmyšł* K3, L; Był łławy chćiwy ten Pan z kąd onemu Mężnie łię łtáwił Łoktowi máłemu. *KlonKr* E; *VotSzl* B2.

Wyrażenia: »mężnie dzielny« (1): Brátá Frideriká Owiczá łmiáłego y mężnie dzielnego Ricerzá [...] zábili *StryjKron* 320.

»mężnie stały« (1): Wzrok ku ludzióm zdołilo łerce mężnie łtalé. *ZawJeft* 46.

Szeregi: »czyšćie a mężnie« (1): *Fortissime rebellavit semper, Czišćie á mężnie odpierał záwždy. Mącz* 24b.

»mężnie, (i) mądrze« [szyk 1 : 1] (2): Máłto nie ieft włáłny łyn Vraná Kontofá/ Co došć mężnie y mądrze záwłze łie łpráwował *PapPan* K3; *Calep* 259a.

»mężnie a mocnie« [szyk 1 : 1] (2): Šłýłfeli thez o bitwách ich/ y o dzieiach ich kthore mocnie á mężnie czynili [*proelia eorum et virtutes bonas, quas fecerunt*] w Gálácii *Leop* 1.*Mach* 8/2; *KwiatKsiąż* O3.

»mężnie a sławnie« (1): Niełpieyze było Zdraycy mężnie á sławnie vmrzeć. *StryjKron* 220 *marg*. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»mężnie i stale (a. z stałošćią)« [szyk 1 : 1] (2): A wżákze on mężnie y z wielką łtałošćią łpor wiedzje z nimi *BibRadz* I 273v; *BielKron* 410v.

»mężnie a statecznie« (2): Triumff á zwycięšthwo wiernych Páńłkich ktorzy mężnie á łtátecznye boiiuąc przeciw łwiátu *LubPs* aa3v *marg*; *BibRadz* I 478d *marg*. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»mężnie, (a, i) śmieie« = *animo magno et elato Modrz* [szyk 3 : 2] (5): zwycięstwo zależy w boiowaniu/ nie w tych co wciekają ale którzy mężnie a śmieie postępują [*qui sequuntur*] *HistAl* E4; *SarnUzn* H2; *ModrzBaz* 43v; *StryjKron* 442; *Calep* 856b. [Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r.].

»zacnie a mężnie« (1): Zaś którzy przeciwko nieprzyjacielowi zacnie a mężnie sobie poczęli [*se in hostem praeclare et fortiter gessissent*]/ tym pocziwością y zapłatą to niech będzie nagradzano. *ModrzBaz* 118v.

Iron. (3): *RejWiz* 97v; Więc y to niezłachetna żoná weń wmowiła/ Iż sobie w Kmotry bierze onego czuryła Co się łamey podobał y mężnie zachował/ Za mężowe pieniądze cały May gáchował. *KlonWor* 60.

Zwrot: »mężnie sobie począc« (1): On Sláchćic/ tak mężnie sobie począwszy [*tj. zabiwszy bezbronnego*] [*re ita fortiter gesta*]/ w mieście poki chciał bez karania przemieszkawał *ModrzBaz* 31.

W przen (2) : (*nagł*) Ná Kleynot Stárodawny Korczák. (-) SZeroki meath te ozdobne wody/ Miewały zówże czału zły przygody: Tám gdzie potrzebę tey korony znály/ Brzegi łwe przykro y mężnie stáwiály. *WerGośćPapr* 202; a me ferce z łkóry Wał okrutny rozbiia/ mężnie biać z góry. *GosłCast* 48.

a. *Zbrojnie, z bronią w ręku, walcząc na wojnie* (12) : w tym go pan bog łpomogł Ze łwe nieprzyjaciele/ łktorymi walkę wiodł Włlytki mężnie pokarał *KlerWes* Av; *HistAl* B8v, M2v; *WierKróc* A3; *PaprPan* S, Ddv; *CzechEp* 378; *KochJez* A4; *PudłFr* 43; *ZawJeft* 26; *KlonWor* 21.

W charakterystycznych połączeniach: *mężnie nabyć, oborzyć się, pokarać, pokusić się, przewyciążyć, przyść, rozszyrzyć, usadzić się, zburzyć (zburzon)* (2).

Zwrot: »potkać się mężnie« (1): A gdy się przyłzło wołkom potkác z łobą mężnie/ Wilcy w zgodzie miłości łwey trwáli potężnie. *CzahTr* Ev.

Synonimy: *czyście, darsko, mocnie, śmieie.*

Cf **MĘSKIE, MĘSKO, NIEMĘŻNIE, PRZEMĘŻNIE**